

Nives MAJNARIĆ-PANDŽIĆ

Borislav Jovanović - Marija Jovanović i drugi, Gomolava, naselje mlađeg gvozdenog doba, Novi Sad - Beograd 1988, sv. 2 iz serije "Gomolava", ujedno 21. knjiga "Posebnih izdanja" Arheološkog instituta u Beogradu, 211 stranica, fotografije i grafikoni u tekstu, katalog, 46 tabli, bibliografija, indeks, 8 planova okomitih i vodoravnih profila iz kasnolatenskog gomolavskog naselja. Summary.

Recenzija
Compte rendue
Primljeno:
Reçu: 1994.03.21.

Nives Majnarić-Pandžić
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
I. Lučića 3

Iako smo već dosada bili iscrpno informirani o stratigrafiji Gomolave u općim crtama kao i o pojedinim problemima vezanima uz otkriće u latenskodobnom naselju, zahvaljujući suradnicima na istraživanju Gomolave, u prvom redu B. Jovanoviću (RVM 14, 113-135, 229-235; RVM 20, 95-102 i 123-146; Alba Regia XIV, 167-176; Starinar XXVIII-XXIX, 9-17; Situla 20, 375-381; Etudes Celtiques XX/1, 43-55; RVM 18, 27-34), ipak smo tek s ovom monografijom dobili sintezni uvid u rezultate dugogodišnjih iskopavanja te zaključke iz studija nalaza i nalazišnih situacija u kasnolatenskoj Gomolavi. A ti su radovi na ovom već odavno vrlo dobro poznatom višeslojnom nalazištu na obali Save u Hrtkocima u Srijemu, provođeni sustavno tijekom više od 20 godina. S obzirom na veliku stručnu ekipu i na vrlo velik istraženi prostor ti su radovi svakako izuzetni u južnopanonskoj arheologiji. Velike se naime površine u nas otkopavaju samo u zaštitnim

radovima, najčešće u nepovoljnim uvjetima za primjenu temeljite arheološke metode iskopavanja. Mogli bismo štoviše ustvrditi da su istraživanja poput ovih na Gomolavi još uvijek nažalost izuzetak, pogotovo kada se provode domaćim financijskim sredstvima. U osamdesetim godinama u sjevernoj je Hrvatskoj započeto i sedam godina uzastopce provođeno veliko sustavno istraživanje Vučedola i ono je budilo nade da će se razviti u naša najopsežnija iskopavanja prapovijesnih nalazišta. Da su se plodovi dugogodišnjih gomolavskih istraživanja pojavili upravo s obradom kasnolatenskog naselja, nije nimalo slučajno, jer je i u ranijim objavama u časopisima upravo ovaj gomolavski sloj doživio detaljno i razrađeno predstavljanje.

Knjiga se zapravo sastoji od dva dijela: opširnijega, kojemu je temeljna zadaća da što konciznije i potpunije obradi keramičke nalaze, dakako najbrojniju grupu naseobinskih nalaza, te drugog - sinteznog dijela koji u nekoliko poglavlja rezimira spoznaje o karakteru naselja, njegovim specifičnostima, o njegovom trajanju i unutrašnjoj kronološkoj podjeli te konačno o ulozi gomolavskog naselja u okviru kasnolatenske civilizacije panonskog Podunavlja.

U uvodnom izlaganju o tijeku radova na Gomolavi i o stratigrafskoj situaciji u vrlo oštećenom kasnolatenskom naselju (str. 1-3) protumačena je uloga i važnost keramičkih cjelina ("zatvorenih nalaza") za studij života u naselju. Sljedeća poglavlja tretiraju upravo takve cjelovite nalaze iz kuća, jama, keramičkih peći i njihovih deponija u pojedinim blokovima; u obradi čitavih i rekonstruiranih posuda i dekoracija primjenjivana je tipološko-stratigrafska metoda, a za svu ostalu keramiku, uključujući i onu izvan cjelina - iz kulturnog sloja, metoda statističke obrade. Svako je cjelini posvećena potpuna pažnja, dana je zasebno uvijek njezina konkretna definicija i položaj unutar otkopanih blokova te iscrpan stratigrafski položaj; predloženi su dakako svi keramički oblici koje cjelina sadržava. Svaka je cjelina odmah definirana i relativno kronološki. Navođenje tipova konkretizirano je popratnim grafikonima sa statističkim prikazom svih keramičkih oblika i njihovih varijacija. Nakon poglavlja u kojemu su na navedeni način prikazana 33 keramičke cjeline iz blokova I - VI (str. 5 - 27) slijedi kraće poglavlje u kojemu se na temelju statističke obrade keramike definiraju tri razvojne faze: Gomolava VI a, b i c (str. 28 - 31). Zaključke prati tabelarni pregled keramičkih cjelina kao i svih relevantnih oblika u njihovom razvoju. U obradu tipova i njihove tipološko-kronološke pozicije u razvoju gomolavskog naselja uključeni su i signifikantni nalazi iz kulturnog sloja, a nađeni izvan cjelina.

U zasebnom poglavlju pod nazivom "Tipološko stratigrafska obrada" (str. 32-37) posvećena je pažnja određivanju svake od tri gomolavske kasnolatenske faze s obzirom na keramičke tipove i njihovo ukrašavanje, sve proizašlo iz cjelina. Sljedeća opširnija poglavlja (str. 38-50) tretiraju s istim ciljem keramiku iz kulturnog sloja i pritom je akcent stavljen na predstavljanje tehnika ukrašavanja. Može se reći da je Gomolava dala dosada najljepšu zbirku ukrasa izvedenih tehnikom poliranja s vrlo raznovrsnim repertoarom ukrasnih motiva, izgleda sve proizvedeno lokalno. Nakon svestrane obrade keramike iz

blokova I do VI slijede nalazi iz bloka VII, smještenog na nižem gomolavskom platou, te iz priobalnog pojasa uz Savu. Ovaj dio knjige, koncentriran na potpunu i što potpuniju obradu keramike, završava kratkim zaključnim razmatranjem i rezimiranjem činjenica postignutih primijenjenim metodama obrade (str. 51-52).

Detaljno je u zasebnom poglavlju obrađen jedinstveni nalaz - kružni grupni grob (str. 53-56). Razjašnjenjem njegovog stratigrafskog položaja, baziranom na izvanrednom iskustvu sa situacijom slojeva u gomolavskom naselju, stečenom u dugotrajnim istraživanjima velikih površina, grobnica je određena u mlađu fazu VI b, tj. u posljednju četvrtinu 1. st. pr. Kr. Taj je nalaz otvorio nova pitanja i vrlo je važno da je, zahvaljujući izvrsnoj dokumentaciji, ovdje svestrano prikazan. Skeletni pokop muškarca, starije žene i djeteta u cilindrično ukopanoj jami ("bunaru"), popraćen karakterističnim kasnolatskim priložima, među njima i vrlo rijetkim lokalnim tipom fibule, s ritualom posipanja tijela žitom i prekrivanja žrvnjevima doista je u latenskodobnom južnapanonskom Podunavlju novum i sugerira kontakte s dakogetske svijetom. Antropološka analiza odraslih skeleta pokazala je dva antropološki različita tipa, a lokalni tip fibule reminiscence na starije panonske pretkeltske tradicije. Pa i sama pojava kružnog grupnog groba ima na Gomolavi prethodnike u starijem željeznodobnom naselju. Sve u svemu to je nalaz koji minucioznu tipološko-stratigrafsko-kronološku analizu gomolavskog naselja, kakva je provedena u cijeloj knjizi, upotpunjava i drugim, kulturno-etnografskim i demografskim aspektima tadašnjeg života u naselju.

Slijede poglavlja koja ujedinjavaju sve naprijed dobivene rezultate studija nalaza i terenskih podataka: "Vertikalna i horizontalna stratigrafija kasnolatskog naselja" (str. 67-77), gdje se donose i rezultati otkrivanja zemljane gomolavske fortifikacije koja naselje uvrštava u karakterističnu kategoriju utvrđenih kasnolatskih panonskih naselja. Tu je prikazan i raspored vrlo brojnih keramičkih peći, unutar naselja ukupno ih je 16, što indicira jedan od aspekata intenzivne ekonomske djelatnosti na Gomolavi. Kako se radi o za naše prilike vrlo velikom istraženom prostoru (blizu 3.600 m²) moguće je bilo uvjerljivo određivati "Granice rasprostiranja latenskog naselja" te "Funkcije prostora u naselju" (str. 75-76).

Kako bi se o relativnoj i apsolutnoj kronologiji gomolavskog naselja moglo govoriti što kompleksnije, rezimirano je dosadašnje znanje o ostalim kasnolatskim naseljima južnapanonskog Podunavlja (str. 78-91). Konkretna kronološka razrada gomolavskog naselja u tri faze tu je argumentirana prikazom tipova keramike i fibula, a uzeti su u obzir i nalazi novca. Sumarno je svaka faza prikazana podacima o stratigrafiji, tipovima keramike, fibulama, novcu, a dani su, gdje postoje, i 14 C datumi te preko njih apsolutna kronologija.

Svi arheološki podaci i njihova obrada pretvoreni su u povijesnu eksplikaciju života u naselju u završnom poglavlju "Naselje kasnog latena na Gomolavi u protoistorijskom periodu Podunavlja" (str. 92-100).

Suradnja između više ustanova Vojvodine i Srbije, u prvom redu Vojvodanskog muzeja iz Novog Sada i Arheološkog te Balkanološkog instituta iz Beograda, koja je trajala tijekom dvadesetogodišnjih redovitih iskopavačkih kampanja na Gomolavi, ovdje se nastavila u konačnoj obradi i publiciranju rezultata. Tako Petar Popović sintezno prikazuje nalaze novca iz naselja, a zajedno s Vladom Stančićem objašnjava statističku metodu kojom su se služili u obradi gomolavske latenske keramike; iznoseći na kraju konačne zaključke te obrade prikazuju ih i grafički. Ksenija Borojević piše dva poglavlja o sačuvanim pougljenjenim sjemenkama iz naselja i o onima iz kružnog grupnog groba. Zsuzsa Zoffman iznosi pak antropološku analizu pokojnika pokapanih u toj grobnici (str. 59-66 i 101-117).

Poglavlja o vertikalnoj i horizontalnoj stratigrafiji te relativnoj i apsolutnoj kronologiji gomolavskog kasnolatenskog naselja iskoristila su dakako sve prethodno iznesene podatke te na bogatim pokretnim nalazima i terenskim zapažanjima fundirala konačne zaključke o tijeku i ritmu razvoja. Najvažniji rezultat ovako mnogostrano sagledanog razvoja jest raščlanjenje života naselja, koje inače u cjelini pripada kasnolatenskoj civilizaciji, u tri etape: najstariju - osnivačku fazu naselja u drugoj polovici 2. st. pr. Kr. s trajanjem do druge četvrtine 1. st. pr. Kr. (faza VI a) te sljedeću, najintenzivniju fazu življenja od sredine 1. st. pr. Kr. (faza VI b) i konačno fazu romanizacije kasnolatenskog gomolavskog naselja u prvoj polovici 1. st. naše ere (faza VI c). Takvim zaključkom, koji je doduše bio najavljen već u ranijim objavama stratigrafske situacije na Gomolavi, a sada ovom monografijom dobro ilustriran keramičkim cjelinama i nasebinskom arhitekturom, učinjen je doprinos ne samo našim latenskim studijama nego i poznavanju kasnolatenske kulture čitavog panonskog Podunavlja. Na konkretnom, opsežno istraženom, izvrsno dokumentiranom i raznovrsnim nalazima bogatom primjeru, kakav je Gomolava, pitanje vremena nastanka kasnolatenskih utvrđenih naselja u Panoniji dobilo je nove argumente za vrlo rani početak.

Monografija ujedno predstavlja najveći dosada objavljeni korpus latenskih nalaza u južnoj Panoniji, opremljen svim relevantnim podacima, pregledan i grafički vrlo bogat. Nema sumnje da će se sve sljedeće obrade nalaza iz kasnolatenskih naselja koja su, iako istraživana u manjem opsegu (izuzetak predstavlja Gradina na Bosutu kod Šida), ipak brojna, oslanjati na klasifikaciju oblika i ukrasa iz ove monografije. Upravo zbog toga trebat će preciznije odrediti terminološki pojedine nazive. Tako npr. nije adekvatno nazivati posuđe bez ijedne drške amforama, jer to nije uobičajeni termin ni za antičku ni za prapovijesnu keramiku (amfora od grčkog amfi + phoreus = posuda jajasta oblika s dvije drške, cf. B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, izraza i kratica, Zagreb 1958, 52). Slično bi trebalo prodiskutirati i termin pehar, primjenjivan u monografiji i za vrčeve i vrčice s jednom drškom i za kantaroidne posude s dvije drške. Kako arheološka struka u zemljama bivše Jugoslavije nije dosada uspjela stvoriti terminološke standarde (arheološki terminološki rječnici upravo su u izradi, koliko mi je poznato, u Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji), takve su razlike u terminima razumljive. Ipak, bit će potrebno ujednačiti ih i stvoriti

općevažecu terminologiju za pojedine jezike, upravo zbog nužne i neizbježne primjene kompjuterske obrade nalaza.

Na kraju, treba se nadati da će jedno ovako uspješno izvedeno djelo potaknuti obradu i objavu bogatog fundusa nalaza iz kasnolatenkih naselja u južnoj Panoniji koji dosada leže uglavnom neobrađeni u muzejskim zbirkama.

